

УДК 341.1/8:342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.22>

АВТОНОМНІ СИСТЕМИ ОЗБРОЄНЬ І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ВИКЛИК МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВУ ТА ПРАВАМ ЛЮДИНИ

Кутовий О.В.,

*аспірант кафедри конституційного,
міжнародного права та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
ORCID: 0009-0004-7939-8847
e-mail: kutovyi88@gmail.com*

Бурма С.К.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного права та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
ORCID: 0000-0002-8682-542X
e-mail: burma.serhii@gmail.com*

Кутовий О.В., Бурма С.К. Автономні системи озброєнь і штучний інтелект як виклик міжнародному гуманітарному праву та правам людини.

У статті досліджено автономні системи озброєнь, що функціонують із використанням штучного інтелекту, як комплексний виклик сучасному міжнародному гуманітарному праву та міжнародній системі захисту прав людини. Проаналізовано технологічні можливості й рівні автономності бойових систем – зокрема наземних, повітряних і морських безпілотних платформ, що вже застосовуються в сучасних збройних конфліктах. Значну увагу приділено питанням відповідності автономних систем озброєнь базовим принципам міжнародного гуманітарного права: розрізнення, пропорційності, гуманності та заборони нападів невибіркового характеру.

Обґрунтовано проблему «розмитості» відповідальності – зокрема складність визначення суб'єкта, винного у порушеннях, спричинених автономними або напіваавтономними системами озброєнь. Розглянуто ризики, які становлять автономні системи озброєнь щодо дотримання статей 2, 3, 8 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Проаналізовано потенціал судової практики Європейського суду з прав людини щодо адаптації до новітніх технологічних реалій шляхом структурованого тлумачення й розширення прецедентної практики. Окрему увагу приділено міжнародному діалогу в рамках ООН – зокрема в межах реалізації положень Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, що можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, – та діяльності Групи урядових експертів з новітніх технологій у сфері створення летальних автономних систем озброєнь, ролі м'якого права, позиціям держав і міжнародних організацій.

Сформульовано висновки щодо необхідності збереження людського контролю, оновлення юридичних механізмів відповідальності та розроблення універсального регулювання щодо автономних систем озброєнь. У роботі також висвітлено значення міждисциплінарного підходу до проблеми – зокрема врахування етичних, технологічних і безпекових аспектів під час формування правового режиму застосування систем та засобів штучного інтелекту у воєнній сфері.

Ключові слова: автономні системи озброєнь, штучний інтелект, міжнародне гуманітарне право, права людини, Європейський суд з прав людини, Рада Європи, Європейська конвенція з прав людини, Конвенція про конкретні види звичайної зброї, м'яке право, відповідальність у міжнародному праві.

Kutovyi O.V., Burma S.K. Autonomous weapon systems and artificial intelligence as a challenge to international humanitarian law and human rights.

The article explores autonomous weapon systems (AWS) operating with artificial intelligence as a complex challenge to contemporary international humanitarian law (IHL) and the international human rights framework. It analyses the technological capabilities and levels of autonomy of combat systems – including land, aerial, and naval unmanned platforms – that are already being used in current armed conflicts. Particular attention is given to the compliance of AWS with the core principles of IHL: distinction, proportionality, humanity, and the prohibition of indiscriminate attacks.

The study substantiates the problem of «blurred» responsibility, particularly the difficulty of attributing violations committed by autonomous or semi-autonomous weapon systems to a specific accountable subject. It examines the risks posed by AWS to the observance of Articles 2, 3, 8, and 13 of the European Convention on Human Rights.

The potential of the European Court of Human Rights' case law to adapt to emerging technological realities through structured interpretation and the expansion of precedent is analysed. Special attention is given to international dialogue under the auspices of the United Nations – notably within the framework of the Convention on Certain Conventional Weapons (CCW), which addresses weapons deemed to cause excessive injury or have indiscriminate effects – and to the work of the Group of Governmental Experts on Emerging Technologies in the Area of Lethal Autonomous Weapons System, as well as the role of soft law, state positions, and international organisations.

The article concludes with recommendations regarding the need to preserve meaningful human control, update legal mechanisms of responsibility, and develop a universal regulatory framework for AWS. It also highlights the importance of an interdisciplinary approach, particularly the integration of ethical, technical, and security considerations in shaping the legal regime governing the use of artificial intelligence systems and tools in military contexts.

Key words: autonomous weapon systems, artificial intelligence, international humanitarian law, human rights, European Court of Human Rights, Council of Europe, European Convention on Human Rights, Convention on Certain Conventional Weapons, soft law, responsibility in international law.

Постановка проблеми. Системи та засоби штучного інтелекту (далі – ШІ) й автономні системи озброєнь (далі – АСО; англ. *autonomous weapon systems*, AWS) дедалі активніше інтегруються у сферу збройних конфліктів, трансформуючи саму природу ведення бойових дій. Їхнє застосування ставить під сумнів здатність чинного міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) та міжнародної системи захисту прав людини адекватно реагувати на новітні виклики. Особливе занепокоєння викликає потенційна втрата людського контролю над застосуванням летальної сили, що може призводити до порушення основоположних принципів МГП – зокрема принципів розрізнення, заборони нападів невибіркового характеру, пропорційності та гуманності (включно із запобіжними заходами під час нападу та щодо його наслідків) [1].

Водночас функціонування автономних бойових систем поза контекстом війни – створює загрози для низки фундаментальних прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), зокрема права на життя, заборони катувань та права на повагу до приватного і сімейного життя. За таких умов постає нагальна потреба в системному переосмисленні чинного міжнародного правопорядку, здатного реагувати на виклики, що виникають на перетині технологічного прогресу, збройних конфліктів та основоположних прав людини.

Метою цієї статті є оцінка впливу автономних систем озброєнь на основі штучного інтелекту на основоположні норми міжнародного гуманітарного права та права людини, а також дослідження ролі Європейського суду з прав людини у виробленні підходів до реагування на ці технологічні виклики.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика АСО перебуває у фокусі міжнародної уваги упродовж останнього десятиліття. Група урядових експертів з новітніх технологій у сфері створення летальних АСО в межах реалізації положень Конвенції ООН про окремі види звичайної зброї регулярно обговорює питання допустимості та регулювання таких систем [2]. Міжнародний комітет Червоного Хреста (далі – МКЧХ) наголошує на необхідності забезпечення «осмисленого людського контролю» (англ. *meaningful human control*) над бойовими алгоритмами [3; 4].

У науковій літературі ця проблематика також отримала всебічне висвітлення. Зарубіжні дослідники, зокрема П. Асаро [20], обґрунтовують необхідність заборони автономної зброї з позицій

прав людини, моральної відповідальності та загроз дегуманізації рішень про вбивство. Н. Бхута, С. Бек, Р. Гайсс, Х.-Я. Лью, К. Кресс, Ф. Зауер аналізують правові, етичні, філософські та політичні аспекти АСО – від механізмів контролю до інституційних бар'єрів. В. Буланен, М.П. Карлссон, Н. Гуссак та Н. Девісон у звітах Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (SIPRI) розглядають технічні межі автономії, визначають практичні елементи людського контролю, а також пропонують критерії класифікації систем озброєння за рівнем автономності. Н.Е. Шаркі акцентує на загрозі деетизації війни, яка виникає у зв'язку з делегуванням критичних рішень машинам, позбавленим здатності до співпереживання.

У той час, як у зарубіжній доктрині проблематика автономних систем озброєння (АСО) розвивається багатовекторно, в українському науковому дискурсі вона лише починає формуватися як самостійний напрям досліджень. Найґрунтовніше опрацювання теми здійснено в дисертації Р.Г. Меликова (2023), у якій АСО розглядаються не як засіб, а як метод ведення війни [5, с. 3, 172], що дає змогу застосовувати до них чинні норми МГП. Автор обґрунтовує релевантність принципів МГП до новітніх технологій, попри відсутність уніфікованого визначення АСО [5, с. 101, 172]. У роботі проаналізовано проблему відповідальності – як державної, так і індивідуальної (розробників, командирів, операторів) – за порушення норм МГП [5, с. 174]. Крім того, дисертант звертає увагу на те, що за певних умов АСО можуть забезпечити вищу точність, швидкість реагування та неупередженість порівняно з людиною-оператором, що, за умови ефективного контролю, потенційно сприятиме точнішому дотриманню норм МГП [5, с. 108].

Таким чином, зарубіжна доктрина вже сформувала багаторівневу аналітичну базу – від суто правових до техноетичних і геополітичних аспектів. Водночас правове врегулювання АСО на глобальному рівні залишається фрагментарним і неуніфікованим. Українська наука вже формує комплексний підхід до правового статусу АСО, що може слугувати підґрунтям для подальших наукових розвідок у сфері прав людини, практики ЄСПЛ та національного законодавства.

Prima facie, це створює етичну й правову дилему: чи можуть АСО, обладнані системами ШІ, за належного контролю не лише не суперечити МГП, а й сприяти його ефективнішому та повнішому дотриманню?

Виклад основного матеріалу.

Автономні системи озброєнь і штучний інтелект: поняття, еволюція та загрози

Поняття АСО не має усталеного універсального визначення в міжнародному праві. Найпоширенішим є формулювання, запропоноване в рамках структур ООН та МКЧХ: АСО – це зброя, здатна самостійно обирати й уражати цілі без прямої участі людини [3]. При цьому розрізняють: *повністю автономні системи*, які ухвалюють рішення про відкриття вогню без людського втручання; *напіваавтономні* – із можливістю втручання або підтвердження цілі людиною; *дистанційно керовані* – коли вся операція контролюється людиною-оператором у режимі реального часу.

На думку Р. Крутоф, АСО слід розглядати як «зброю, здатну самостійно визначати й уражати об'єкти на основі обробки отриманих даних і відповідно до попередньо закладених алгоритмічних параметрів» [6, р. 1837–1871].

Водночас М. Вагнер зазначає, що АСО «відрізняються тим, що можуть самостійно здійснювати дії, виявляти й уражати цілі без попереднього програмування на конкретні об'єкти» [7].

У контексті класифікації АСО варто зазначити, що в українській правовій науці, як уже йшлося вище, запропоновано розглядати їх не як окремий тип зброї, а як метод ведення війни, що дозволяє застосовувати чинні положення МГП до способу ухвалення рішення про застосування сили [5, с. 3].

Застосування ШІ в бойових алгоритмах істотно посилює автономність таких систем. На сучасному етапі вже функціонують безпілотні літальні апарати (далі – БПЛА), а також наземні й морські АСО з елементами ШІ, які можуть повністю або частково самостійно здійснювати навігацію, виявлення цілей та ухвалення рішень про ураження.

Станом на 2025 рік у світі переважають напіваавтономні АСО – системи з частковою автономією та участю людини в ухваленні критичних рішень (модель HITL – «людина в циклі»). Повністю автономні системи (модель HOOTL – «людина поза циклом») з елементами ШІ активно розробляються, однак переважно перебувають на стадії тестування або обмеженого застосування.

Ізраїль зосереджується на автономних баражувальних боеприпасах, зокрема IAI Harop та Harop, здатних автономно виявляти й уражати радіолокаційні цілі без прямого контролю оператора. Елементи автономності реалізовано й у системах протиповітряної оборони Ізраїлю, зокрема в

«Залізного куполі» (англ. *Iron Dome*), який забезпечує автоматичне виявлення, класифікацію та реагування на загрози. Як зазначає Т. МакФарланд, низка ізраїльських систем уже нині функціонує за принципом попередньо заданих алгоритмів без участі людини на етапі ухвалення рішення про ураження [8].

Туреччина активно розвиває ударні АСО. Найвідомішим прикладом є STM Kargu-2 – апарат, здатний самостійно виявляти, класифікувати й уражати цілі. Крім того, модернізовані версії Bayraktar TB2 отримали здатність до автономної навігації та супроводу об'єктів. Як зазначається у спільному дослідженні В. Буланена та інших експертів, система STM Kargu-2 належить до типу АСО, здатних діяти без безпосереднього людського втручання в процес вибору й ураження цілей, що викликає серйозне занепокоєння у контексті стратегічної стабільності та правового регулювання [9].

Сполучені Штати та Австралія активно розвивають програми зі створення АСО повітряного, наземного та ройового типів. Проєкт MQ-28 Ghost Bat (раніше – Loyal Wingman), який реалізується компанією Boeing Australia за підтримки урядів Австралії та США, перебуває на етапі інтеграції з пілотованими платформами. Аналогічну мету має американська програма Skyborg – створення дронів-компаньйонів (ведених) для літаків.

Агентство передових оборонних дослідницьких проєктів США (DARPA) впроваджує проєкти OFFSET і ALIAS, що передбачають, відповідно, розгортання ройових систем із децентралізованим управлінням та модульну автоматизацію керування пілотованими апаратами [10]. У чинному арсеналі вже функціонує комплекс Phalanx CIWS з автоматичним режимом ураження цілей (модель HITL), а також Switchblade – малогабаритний баражуювальний боєприпас у двох основних модифікаціях: 300 (для боротьби з живою силою) і 600 (протитанковий), із додатковим розвідувальним варіантом Blackwing.

Південна Корея активно експериментує з бойовими АСО. Турель SGR-A1, розроблена Samsung Techwin у співпраці з Університетом Корьо, оснащена інфрачервоною камерою, функціями розпізнавання цілей і жестів (наприклад, піднята рука) та здатна автономно відкривати вогонь. Її застосування фіксували в демілітаризованій зоні з КНДР. У морській сфері розробляється безкіпажна платформа LIG Nex1 Sea Sword II з автономною навігацією.

Китай демонструє значні успіхи в галузі АСО. БпЛА Ziyi Blowfish A3, оснащений автоматичною зброєю, може діяти індивідуально або в ройовому режимі. Безкіпажний катер JARI USV (Orca) здійснює автономну навігацію, спостереження та ураження цілей. Народно-визвольна армія КНР також випробовує алгоритми ШІ для ройів із сотень дронів, здатних до децентралізованої координації завдань [11].

Воєнний напад Російської Федерації на Україну став одним із перших міжнародних збройних конфліктів, де масово застосовуються АСО з елементами ШІ – насамперед FPV-дрони з функціями стабілізації, розпізнавання цілей і потенційного автономного ураження техніки. Як зазначає Р.Г. Меликов, цей конфлікт фактично став полігоном для тестування таких технологій, а поява повністю автономних систем на полі бою – лише питання часу [5, с. 4].

Російська Федерація декларує створення наземних АСО «Маркер» і «Уран-9», однак їхнє застосування виявило значні технічні обмеження. Баражуювальні боєприпаси ZALA Lancet та БАС-80 мають часткову автономність: здатні самостійно наводитися в межах візуального контакту або на джерело випромінювання. Сучасніші зразки, як-от V2U, уже використовують ШІ для ідентифікації й ураження цілей без постійного зв'язку з оператором, зокрема в умовах протидії РЕБ.

Із червня 2025 року РФ також застосовує БпЛА Shahed-136 (Герань-2) серії MS, оснащений камерою та ШІ-модулем NVIDIA Jetson Orin для автоматизованого донаведення та розвідки.

Збройні сили України зі свого боку активно застосовують АСО з елементами ШІ. Серед них – система Saker Scout, що поєднує розвідувальні БпЛА та FPV-дрони-камікадзе, здатна автономно розпізнавати до 64 типів цілей і координувати їхнє ураження. Морські платформи Sea Baby, MAGURA V5/V7 та «Марічка» здійснюють автономну навігацію, цілевказання й виконують як ударні, так і транспортно-розвідувальні функції.

Зенітна турель Sky Sentinel забезпечує автоматичне виявлення та ураження повітряних цілей за допомогою алгоритмів ШІ, зокрема проти БпЛА і крилатих ракет. Крім того, Україна впроваджує ройові системи з елементами колективного ШІ (англ. *swarm intelligence*), здатні до автономної координації без централізованого управління.

На рівні командування функціонують платформи ситуаційної обізнаності («Дельта», «Кропива», Griselda), які за допомогою ШІ обробляють дані з БпЛА, супутників і відкритих джерел. Система Zvook використовує алгоритми ШІ для акустичного виявлення повітряних цілей.

Таким чином, Україна формує екосистему інтелектуалізованої оборони: автономні платформи – наземні, морські, повітряні та аналітичні – вже діють у бойовому контексті. Переважає модель напівавтономного контролю (HITL), однак спостерігається перехід до рішень типу NOOTL, особливо в морській і протидроновій сферах, що потребує переосмислення меж правомірності їхнього застосування у світлі міжнародного гуманітарного права.

Однією з найсерйозніших загроз сьогодні є використання так званих «чорних скриньок» (англ. *black box AI*) – систем ШІ, логіка яких не піддається юридичному аудиту чи поясненню. Це підриває фундаментальні принципи права: правову визначеність, підзвітність і дієвий контроль.

Показовим став випадок ліквідації іранського фізика Мохсена Фахрізаде у 2020 році. За даними *The New York Times* [12], його було вбито з використанням дистанційного кулемета FN MAG із модулями ШІ, що дозволяли автономне цілевизначення. Це вважається першим публічним випадком автономного ураження цілі за допомогою ШІ.

У червні 2025 році, під час загострення ізраїльсько-іранського конфлікту, Ізраїль застосував дрони зі ШІ для прецизійних ударів по об'єктах ППО Ірану в межах операції «Висхідний лев». У відповідь Іран здійснив масовану атаку дронами типу Shahed із алгоритмами автономного маршрутування та наведення. Обидві сторони використовували системи ШІ для розвідки й цілевказування, що створює безпрецедентні виклики для МГП щодо правомірності атак, обґрунтованості цілей та атрибуції відповідальності.

Такий технологічний розвиток супроводжується гострими юридичними й етичними проблемами. По-перше, втрата людського контролю під час застосування сили підриває основоположні принципи МГП, зокрема обов'язок розрізнення. По-друге, алгоритмічні рішення можуть бути упередженими або помилковими, що ускладнює розслідування. По-третє, розмивається суб'єкт відповідальності – командир, оператор, розробник чи система? Це ставить під сумнів дієвість принципу індивідуальної відповідальності, закріпленого в Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Усе це свідчить про появу нового класу технологій, які вимагають оновлення правових норм, механізмів контролю та переосмислення ролі людини в ухваленні рішень щодо застосування сили.

Виклики для міжнародного гуманітарного права

Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року та Додаткові протоколи до них, базується на принципах, сформованих із урахуванням людської природи воєнних дій: розуміння, оцінювання, співпереживання. Впровадження АСО, що діють за алгоритмами ШІ, кидає безпрецедентний виклик цій логіці – правові норми дедалі більше застосовуються до рішень машин, а не людей.

Як влучно підкреслив Р.Г. Меликов, принципи гуманності, розрізнення і пропорційності «залишаються незмінними та застосовуються до нових видів озброєння» [5, с. 2].

Принцип розрізнення. Сторони збройного конфлікту зобов'язані розрізняти комбатантів і цивільних осіб, а також військові та цивільні об'єкти (ст. 48 I Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1977 року). АСО не здатні здійснювати контекстну або моральну оцінку ситуації. Наприклад, система може помилково класифікувати цивільну особу з металевим предметом як загрозу. Навіть за наявності комп'ютерного зору точність у динаміці «туману війни» залишається проблематичною.

Принцип заборони нападів невибіркового характеру. Згідно зі ст. 51(4) Додаткового протоколу, заборонено напади, які не можуть бути спрямовані виключно на військові об'єкти. АСО, не здатні точно розпізнавати цілі, можуть діяти за спрощеними або хибними алгоритмами, застосовуючи надмірну силу – без урахування принципу пропорційності.

Принцип пропорційності. Відповідно до ст. 51(5)(b) Додаткового протоколу, заборонено напади, в яких очікувані втрати серед цивільного населення були б надмірними порівняно з очікуваною воєнною перевагою. Така оцінка – морально-правова та контекстуальна – не може бути належним чином здійснена ШІ, навіть за наявності заздалегідь установлених порогів.

Принципи військової необхідності та гуманності. Згідно зі ст. 35(2) та звичаєвим МГП, дозволено лише ті дії, які є необхідними для досягнення воєнної мети та не спричиняють зайвих страждань. Алгоритм «виявив – атакуй» не враховує, наприклад, зміну статусу цілі (поранений або такий, що капітулює).

Проблема відповідальності. МГП передбачає індивідуальну відповідальність командирів, солдатів, керівників (принцип *superior responsibility*). У контексті використання АСО постає низка питань: хто є юридичним суб'єктом дії – людина чи АСО? Хто відповідальний – командир, оператор, виробник? І як розподілити відповідальність між тими, хто створює, запускає й контролює таку систему?

МКЧХ у заявах 2023 і 2025 років чітко наголосив: повне делегування ухвалення рішень про застосування сили системі без участі людини – неприпустиме. Усвідомлений людський контроль над використанням АСО є ключовою умовою дотримання норм міжнародного гуманітарного права [4].

Як зазначено в аналітичній статті МКЧХ 2020 року: «Забезпечення людського контролю та судження у фізичних і цифрових системах, що працюють із використанням ШІ та створюють подібні ризики, є необхідним як для дотримання норм міжнародного гуманітарного права, так і – з етичного погляду – для збереження елемента людяності в умовах збройного конфлікту» [19, р. 474].

Таким чином, не лише юридичні зобов'язання, а й етичні міркування вимагають, щоб рішення, пов'язані з життям і смертю, завжди залишалися під контролем людини. Це безпосередньо впливає на концепцію відповідальності в умовах використання АСО.

Атрибуція та відповідальність. Незалежно від того, чи вважаються АСО засобом чи методом ведення війни, відповідальність може покладатися на державу або збройну групу – залежно від ступеня контролю над системою [2, с. 5].

Погляди на потенційні переваги. На думку А. та О. Етціоні, АСО можуть демонструвати вищу точність і неупередженість, оскільки не мають емоцій або інстинкту самозбереження [13, р. 253–263].

Оцінювання ex post. У традиційному МГП існує інститут підсумкового оцінювання атак. Проте АСО, які не зберігають лог-файли або використовують нейромережі, унеможливають верифікацію та не дають змоги встановити причинно-наслідковий зв'язок між подією та прийнятим рішенням. Це підриває механізми відповідальності та послаблює захист цивільного населення.

У підсумку масове впровадження АСО становить системний виклик для МГП – від основних положень принципів до механізмів відповідальності. У разі їх широкомасштабного застосування існує ризик девальвації фундаментальних норм, які покликані захищати цивільне населення, поранених і військовополонених. Крім того, підривається механізм індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення норм МГП.

Взаємодія автономних систем озброєнь з правами людини

Попри те, що АСО переважно асоціюються зі збройними конфліктами, їхнє застосування не обмежується лише військовою сферою. АСО дедалі частіше впроваджуються у прикордонному контролі, діяльності правоохоронних органів, антитерористичних операціях, підтриманні громадського порядку, стеженні за масовими заходами та громадськими зібраннями – тобто в ситуаціях, які регулюються не МГП, а міжнародним правом прав людини.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який уже неодноразово розглядав справи, пов'язані з надмірним застосуванням сили, обмеженням приватності в умовах технологічного нагляду, неналежним розслідуванням смерті або тілесних ушкоджень. Зобов'язання держав у сфері захисту права на життя, заборони катувань, рабства та дотримання принципу *nulla poena sine lege* мають характер *erga omnes* і залишаються чинними за будь-яких обставин.

Право на життя (ст. 2 ЄКПЛ) є безумовним і підлягає тлумаченню у світлі позитивних зобов'язань держави щодо його захисту. У справі *Маккан та інші проти Сполученого Королівства*, № 18984/91, ЄСПЛ зазначив, що навіть у контексті боротьби з тероризмом держава зобов'язана вживати всіх можливих заходів для мінімізації загрози для життя, а застосування сили має відповідати критерію «абсолютної необхідності».

У справі *Güleç проти Туреччини*, № 21593/93, ЄСПЛ, *inter alia*, підкреслив, що позитивні зобов'язання держави за статтею 2 ЄКПЛ охоплюють не лише заборону свавільного позбавлення життя, а й обов'язок забезпечити адекватне планування та контроль за діями силових структур навіть у надзвичайних умовах.

У справі *Ергі проти Туреччини*, № 23818/94, Суд визнав порушення через необережне застосування летальної сили під час бойових дій, підкресливши, що навіть у контексті збройного конфлікту мають дотримуватися стандарти пропорційності та обережності.

АСО, які функціонують автономно або напівавтономно, не здатні забезпечити врахування всіх обставин конкретної ситуації, зокрема: потенційної загрози в полон, присутності дітей чи цивільних у зоні ураження, психоемоційного стану людини.

У разі смерті особи внаслідок дій АСО в мирний час держава може бути визнана відповідальною за порушення ст. 2 ЄКПЛ навіть без доведеного умислу – достатньо встановити непропорційну шкоду або недбалість посадовців під час використання такої системи (див., наприклад, рішення у справі *Фіногенов та інші проти Росії*, № 18299/03).

У контексті затримань, конвоювання або застосування сили проти протестувальників може виникати ризик жорстокого поводження або приниження гідності. ЄСПЛ у справах *Буд проти Бельгії*, № 23380/09, *Ассенов та інші проти Болгарії*, № 24760/94 та інших неодноразово підкреслював, що держави зобов'язані попереджати умисну агресію, заподіяння ушкоджень і вчинення свавільних насильницьких дій.

Якщо ж АСО вдарила, вразила, штовхнула або переслідувала людину – навіть ненавмисно – це може мати наслідком порушення ст. 3 ЄКПЛ.

АСО часто оснащуються системами розпізнавання облич, біометричного нагляду, ідентифікації поведінкових шаблонів. Така обробка даних у публічному просторі може порушувати ст. 8 ЄКПЛ, якщо не супроводжується наявністю законних підстав, необхідності та пропорційності.

У справах *S. та Marper проти Сполученого Королівства*, № 30562/04 та № 30566/04, і *Szabó та Vissy проти Угорщини*, № 37138/14, ЄСПЛ висунув жорсткі вимоги до правової визначеності та контролю за використанням технологій нагляду. Суд чітко зазначив, що застосування новітніх наукових, технологічних методів має бути обґрунтованим і не порушувати права людини. Використання АСО без адекватного нормативного регулювання може бути розцінене як свавільне втручання у приватність.

Якщо особа постраждала внаслідок дій або бездіяльності АСО, вона має право на ефективний засіб правового захисту та справедливе відшкодування. Однак саме автономність ускладнює встановлення причинно-наслідкового зв'язку між алгоритмом АСО та конкретною шкодою. Це створює загрозу формування «правового вакууму», коли немає винних, відсутній механізм апеляції та не забезпечується належне відшкодування. За таких умов, навіть за наявності правопорушення, механізми захисту стають неефективними, що суперечить ст. 13 ЄКПЛ.

Попри відсутність справ, що безпосередньо стосуються АСО, сформована практика ЄСПЛ уже містить низку концептуальних підходів, здатних слугувати правовою основою для адаптації до технологічних трансформацій у сфері застосування сили. Таким чином, навіть за відсутності спеціального правового режиму для АСО, ЄСПЛ потенційно спроможний адаптувати чинні стандарти до нових технологічних реалій шляхом:

аналогічного застосування усталених підходів до ситуацій із використанням АСО;

розроблення доктрини структурованого контролю, що включає вимоги до нормативного регулювання, аудиту, збереження людського втручання;

формування позитивних зобов'язань держав щодо забезпечення ефективного захисту прав, гарантованих Конвенцією, в умовах застосування систем з високим рівнем автономності.

Узагальнюючи, автономні бойові й поліцейські системи створюють ризик масових порушень прав людини, особливо в ситуаціях, де застосування сили чи нагляду автоматизовано. ЄСПЛ ще не розглядав справ, у яких АСО згадуються прямо або опосередковано як такі, однак його підходи дозволяють припустити, що у разі відповідної скарги держава-учасниця нестиме відповідальність за дії АСО, якщо не доведе належного рівня контролю, регулювання та передбачуваності.

Перспективи міжнародно-правового регулювання АСО

У відповідь на зростання загроз, пов'язаних із АСО та застосуванням ШІ у бойових алгоритмах, міжнародна спільнота поступово напрацьовує підходи до їх правового регулювання. Хоча обов'язкового глобального міжнародного договору наразі не існує, триває активна доктринальна й міждержавна дискусія щодо їх легітимності, етичності та підзвітності.

З 2014 року в межах реалізації положень Конвенції ООН про певні види звичайної зброї функціонує Група урядових експертів – ключовий міждержавний майданчик із питань АСО. У 2025 році заплановано дві сесії (у березні та вересні) в Женеві, Швейцарія. Згідно з рішенням, підтвердженим 2024 року [2], діяльність Групи зосереджена на виробленні погоджених елементів потенційного міжнародного інструменту щодо регулювання АСО. Робота ведеться без визначення форми документа (протокол, декларація тощо) і охоплює правові, військові та технологічні аспекти.

Серед ключових тем – відповідність АСО міжнародному гуманітарному праву, зокрема тлумачення принципів розрізнення, пропорційності та необхідності; дотримання прав людини; заборона повного делегування рішень про застосування летальної сили АСО; подолання упередженості алгоритмів, забезпечення прозорості, осмислений людський контроль та притягнення до відповідальності за застосування АСО.

Утім, ефективність Групи урядових експертів обмежується правилом консенсусу: ухвалення рішень блокується, зокрема, США, РФ, Ізраїлем, а також державами, що займають стриману позицію (Індія, Туреччина, Південна Корея). Це унеможливило узгодження юридично обов'язкових норм у межах Конвенції.

У міжнародно-правовій доктрині виокремлюються два табори: прихильники повної заборони АСО (Аргентина, Пакистан, Campaign to Stop Killer Robots) та прихильники регулювання без заборони (США, Велика Британія, Франція). Китай формально підтримує заборону «повністю автономної зброї без людського контролю», однак не визнає наявності таких систем, що робить його позицію радше декларативною.

Станом на 2025 рік Україна не має офіційної політики щодо АСО, однак є стороною Конвенції та бере участь у роботі Групи урядових експертів. У контексті війни з Російською Федерацією та широкомасштабного використання безпілотних систем з елементами ШІ, українська держава фактично перебуває в центрі технологічного-прикладного випробування АСО. Поточні публічні та технічні практики засвідчують підтримку принципу осмисленого людського контролю над АСО, а також спроби інтегрувати етичні міркування в розробку систем нового покоління.

Водночас з огляду на характер війни та асиметричні загрози, Україна розвиває технології з високим рівнем автономності – зокрема в повітряному та морському середовищі. Така ситуація формує дилему подвійного статусу: Україна є одночасно об'єктом, користувачем і потенційною жертвою АСО, що актуалізує необхідність чіткого формулювання національної позиції щодо меж їх допустимого використання та міжнародно-правового регулювання.

М'яке право як нормативна основа належного правового регулювання АСО

Оскільки міжнародна договірна система демонструє інституційну інертність щодо АСО, дедалі більшого значення набуває «м'яке право» (*soft law*) – юридично не обов'язкові, але впливові політико-правові орієнтири. Саме через м'яке право формуються рамки очікуваної поведінки держав у сфері ШІ та військових технологій.

Серед найважливіших міжнародних документів і ініціатив можна виокремити: Керівні принципи Групи урядових експертів ООН при Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї щодо новітніх технологій у сфері летальних автономних систем озброєнь (2019) [14]; Рекомендацію щодо етики штучного інтелекту ЮНЕСКО (2021) [15]; Рекомендацію Ради ОЕСР щодо штучного інтелекту (2019, 2024) [16]; Заяви президента МКЧХ Мір'яни Сполярич-Еггер «Збереження людського контролю над застосуванням сили: заклик до регулювання летальних АСО у міжнародному праві» (2023, 2025) [4; 19].

Особливої уваги заслуговує Рамкова конвенція Ради Європи зі штучного інтелекту, прав людини, демократії та верховенства права, ухвалена 17 травня 2024 року [17]. Вона стала першим міжнародно-правовим договором, який зобов'язує держави-учасниці адаптувати свої політики щодо ШІ відповідно до стандартів прав людини. Конвенція була відкрита для підписання у вересні 2024 року у Вільнюсі – на неформальній конференції міністрів юстиції під егідою Литовського головування.

Відтак «м'яке право» відіграє роль плацдарму для майбутніх міжнародних договорів, формує наративи політичної відповідальності та слугує доказом належної обачності (англ. *due diligence*) для держав, зокрема в контексті юрисдикції ЄСПЛ.

Важливо також зазначити, що в практиці ЄСПЛ уже простежується еволюція сприйняття новітніх технологій як чинника втручання у права людини. Посібник із судової практики ЄСПЛ під назвою «Захист даних» (станом на 31 серпня 2024 року) у розділі «Технологічний прогрес, алгоритми та штучний інтелект» виокремлює десять основних рішень, присвячених саме цим питанням [18].

ЄСПЛ послідовно розвиває стандарти захисту приватності, персональних даних, свободи вираження поглядів та гарантій справедливого суду в умовах стрімкої цифровізації. Відсутність згадок ШІ у судових рішеннях свідчить не про неактуальність проблеми, а про затримку між технологічним проривом і юридичною реакцією. Саме тому «м'яке право» може – і має – відігравати адаптивну компенсаторну функцію до моменту формалізації відповідних судових прецедентів.

За відсутності чітких юридичних механізмів регулювання АСО роль «м'якого права» дедалі більше наближається до стандартів *ex aequo et bono* – етичних орієнтирів, що не мають сили обов'язкового права, але суттєво впливають на легітимність рішень.

Висновки. Узагальнюючи проведені дослідження, можна дійти висновку, що АСО, які функціонують на основі ШІ, становлять багатовимірний виклик для сучасного міжнародного гуманітарного права та міжнародної системи захисту прав людини. Їхнє застосування супроводжується істотними юридичними, етичними та технологічними ризиками – насамперед через часткову або повну втрату людського контролю над застосуванням сили, непрозорість алгоритмів прийняття рішень, проблеми атрибуції відповідальності, а також ризик невідповідних або непропорційних атак.

Міжнародне гуманітарне право поки що залишається формально придатним для оцінки правомірності застосування новітніх систем озброєнь, однак АСО ускладнюють дотримання його ключових принципів – розрізнення, пропорційності, гуманності та необхідності. Вони також порушують традиційні механізми юридичної відповідальності, зокрема у сфері командного контролю.

У свою чергу, використання АСО в умовах мирного часу становить загрозу реалізації прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод – особливо права на життя, заборони катувань та права на повагу до приватного життя.

Прецедентна практика ЄСПЛ поки що не стикалася з безпосередніми справами щодо АСО, однак уже містить правові підходи, які потенційно можуть бути адаптовані до нових технологічних викликів. Судова практика у частині обов'язку забезпечення контролю, дотримання принципу пропорційності та проведення ефективного розслідування може бути застосована в ситуаціях, коли держава використовує автономні бойові або поліцейські системи.

В умовах відсутності обов'язкового міжнародного договору регулювання АСО фактично покладається на м'яке право, позиції міжурядових органів, етичні кодекси та прецедентну практику. Ці інструменти вже формують контури очікуваної поведінки держав у сфері використання автономного озброєння, однак потребують подальшого закріплення на рівні міжнародного звичаєвого або договірного права.

Особливу увагу слід приділити формулюванню чіткої української позиції щодо меж допустимої автономії бойових систем, яка поєднувала б безпекові інтереси з міжнародно-правовими зобов'язаннями. Україна, як держава, що перебуває в центрі міжнародного збройного конфлікту та активно застосовує технології ШІ в оборонній сфері, має унікальний потенціал для напрацювання практичних стандартів гуманного й правомірного використання автономних засобів ведення війни.

Таким чином, розвиток і застосування АСО вимагає не лише технічного регулювання, а й перегляду юридичних категорій, уточнення меж відповідальності, адаптації судової практики до нових реалій, а також посилення ролі міжнародних судових і квазісудових інституцій у збереженні людського контролю як основи законності у сфері застосування сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Національний комітет Товариства Червоного Хреста України. Основоволожні принципи міжнародного гуманітарного права (МГП). URL: <https://redcross.org.ua/news/2025/03/107888>.
2. United Nations Office for Disarmament Affairs. Convention on Certain Conventional Weapons: Group of Governmental Experts on Lethal Autonomous Weapons Systems, 2025. URL: <https://meetings.unoda.org/ccw/convention-on-certain-conventional-weapons-group-of-governmental-experts-on-lethal-autonomous-weapons-systems-2025>.
3. International Committee of the Red Cross. ICRC position on autonomous weapon systems. URL: <https://www.icrc.org/en/document/icrc-position-autonomous-weapon-systems>.
4. International Committee of the Red Cross. Preserving human control over the use of force: A call to regulate lethal autonomous weapon systems under international law. URL: <https://www.icrc.org/en/statement/preserving-human-control-over-use-force-call-regulate-lethal-autonomous-weapon-systems>.
5. Меликов Р.Г. Міжнародно-правове регулювання використання автономних систем озброєння під час ведення воєнних дій: дис. ... д-ра філософії : 081 – Право. Одеса, 2023. 205 с.
6. Crootof R. The Killer Robots Are Here: Legal and Policy Implications. *Cardozo Law Review*. 2015. Vol. 36. P. 1837–1871.

7. Wagner M. Autonomy in the battlespace: independently operating weapon systems and the law of armed conflict. In: Saxon D. (ed.). *International Humanitarian Law and the Changing Technology of War*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013. P. 99–122. DOI: 10.1163/9789004229495_006.
8. McFarland T. *Autonomous Weapon Systems and the Law of Armed Conflict: Compatibility with International Humanitarian Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108584654>.
9. Boulanin V. et al. *The Impact of Artificial Intelligence on Strategic Stability and Nuclear Risk. Vol. I: Euro-Atlantic Perspectives*. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, 2019.
10. Chung T., Daniel R. DARPA OFFSET: A Vision for Advanced Swarm Systems through Agile Technology Development and Experimentation. *Field Robotics*. 2023. Vol. 3. P. 97–124. DOI: <https://doi.org/10.55417/fr.2023003>.
11. Chen J., Stewart E. PLA Concepts of UAV Swarms and Manned/Unmanned Teaming. Montgomery, AL: China Aerospace Studies Institute, Air University, 2025. URL: <https://www.airuniversity.af.edu/CASI/Display/Article/4147751>.
12. The Scientist and the A.I.-Assisted, Remote-Control Killing Machine. *The New York Times*. 18 September 2021. URL: <https://www.nytimes.com/2021/09/18/world/middleeast/iran-nuclear-fakhrizadeh-assassination-israel.html>.
13. Etzioni A., Etzioni O. Pros and Cons of Autonomous Weapons Systems. In: *The Ethics of Artificial Intelligence*. Cham: Springer, 2018. P. 253–263. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-69623-2_16.
14. United Nations Office for Disarmament Affairs. Group of Governmental Experts on Emerging Technologies in the Area of Lethal Autonomous Weapons Systems. Report of the 2019 session. Geneva: UNODA, 2019. 10 p. (CCW/GGE.1/2019/3). URL: https://documents.unoda.org/wp-content/uploads/2020/09/CCW_GGE.1_2019_3_E.pdf.
15. UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2021. 28 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137>.
16. OECD. Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2019. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0449>.
17. Council of Europe. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law. Vilnius: Council of Europe Treaty Series, 2024. URL: <https://rm.coe.int/1680afae3c>.
18. Європейський суд з прав людини. Посібник із судової практики ЄСПЛ – Захист даних. Страсбург: ЄСПЛ, 2025. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_data_protection_ukr.
19. Digital technologies and war. *International Review of the Red Cross*. 2020. Vol. 102, no. 913, pp. 463–479. DOI: 10.1017/S1816383120000454.
20. Asaro P. On Banning Autonomous Weapon Systems: Human Rights, Automation, and the Dehumanization of Lethal Decision-Making. *International Review of the Red Cross*. 2012. Vol. 94. No. 886. P. 687–709. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1816383112000768>.